

HET MERGELLANDSCHAAP IN HET MERGELLANDSCHAP

door H. Hillegers, Proost Willemstraat 1, 6231 CV Meerssen (L).

De man, die zeer veel mondelinge informatie verschafte over cultuurhistorische achtergronden van de schapenhouderij was de oude Sjang Brouwers, geboren in 1902, in zijn jeugd jaren scheper in het gehucht Honthem bij Margraten in het hart van Zuid-Limburg. Via zijn oudoom Hannes Wintgens, die hij als scheper opvolgde, ging zijn informatie terug tot in de tweede helft van de vorige eeuw. Sjangs typebeschrijving van het ML-schaap, naderhand gecontroleerd door meer dan twintig foto's uit het begin van deze eeuw, vormde wellicht de belangrijkste bijdrage tot de restauratie van dit al in de jaren 70 zeldzaam geworden Nederlands schapenras.

Benadrukt moet worden dat de naam "Mergellandschaap" voor dit ras recent is, Sjang sprak van "kötsjäöp", letterlijk "kuddeschapen" in tegenstelling tot "weisjäöp", waarmee hij schapen aanduidde die in standweiden werden gehouden en dus niet in kuddeverband trokken. De laatsten waren Texelaren, die rond 1918 in zijn omgeving werden geïntroduceerd, en "pinsjtert", waarschijnlijk melkschapen die zich o.a. kenmerken door het bezit van een nagenoeg onbehaarde staart, die wat lengte en vorm betref overeenkomt met een houten toognagel (dialectisch "pin"), een onderdeel uit de zuidlimburgse vakwerkconstructies, waarmee Sjang uiteraard vertrouwd was. Zijn verdere informatie betref o.a. de sociale positie van de zuidlimburgse scheper, diens uitrusting en activiteiten, het voorkomen van en de dialectische benamingen voor leeftijd-, geslacht- en kleurgroepen bij schapen, gegevens over hun voedsel, stalling enz. enz. Deze gegevens werden in '78 vastgelegd (vgl. publicatie 1). Een ander overzicht inzake cultuurhistorische aspecten verscheen eerder in dit tijdschrift (vgl. publ. 2).

Tijdens de eerste jaren van de fokkerij, tussen 1973 en 1978, was Sjang ook degene die van advies diende: hij bepaalde welke dieren werden aangekocht en beoordeelde de geboren lammeren. Vanaf het prille begin werd een nauwkeurige registratie bijgehouden, later uitmondend in een register, momenteel een stamboek.

Door de hoge "gebruikswaarde" van het ras in kwestie, zich uitend in een laag sterftecijfer bij de geboorte, de geringe veterinaire verzorging en het ook in andere opzichten weinig eisen stellend karakter, breidde het aantal probleemloze huisdieren zich snel uit bij "hobbyisten". Toen bovendien natuurterreinbeherende instanties (Stichting "Limburgs Landschap", Staatsbosbeheer en "Natuurmonumenten") belangstelling toonden voor begrazing van bun terreinen, ontstond de behoefte de fokkerij een officiële status te geven. Daarom werd in 1978 de vereniging "Oos Mergellandsjaop" opgericht (huidige voorzitter: drs. W. Smeets, Lange Raarberg 32, Meerssen), momenteel 46 leden tellend. In het stamboek, bijgehouden door de keuringscommissie, werden 730 dieren ingeschreven, waarvan er ongeveer 200 nog in leven zijn.

In foktechnisch opzicht zijn een aantal interessante gegevens het vermelden waard:

Tijdens de beginfase werden een aantal lammeren geboren die voorzien waren van een "pruikje", een dotje gespiraliseerde wol op het voorhoofd. Dergelijke pruikjes zijn typerend voor o.a. het Merinoschaap, een van oorsprong Spaans ras dat in de XVIII en XIXe eeuw in Noordwest-Europa ingekruist werd met lokale rassen. Het Ile de France-schaap uit Noord-Frankrijk en diverse "verbeterde" Duitse landrassen voeren Merinobloed, zichtbaar o.a. aan dit pruikje. Uit literatuur (vgl. publ. 5) en uit mondelinge overlevering is bekend dat ook in Zuid-Limburg dergelijke experimenten plaatsvonden; een zekere graaf d'Ansembourg, een kasteel te Mheer bewonend, richtte samen met enige geestverwanten rond 1800 een "Société Pastoral" op met de vooropgezette bedoeling het inheemse schapenras

te verbeteren met behulp van geïmporteerde Merino's. De gevelsteen van de nog bestaande bakstenen schaapskooi bij het kasteel Altenbroek laat hierover weinig twijfel bestaan. Ook op een enkele oude foto zijn schapen met een pruikje gesignaleerd. Volgens de huidige foknormen van ML-schapen zijn pruikjes niet toegestaan.

Een dergelijke genetische regressie, mogelijk veroorzaakt door recessieve genen, deed zich voor ten aanzien van een "pinsjart". Een kale staart is een typisch kenmerk van Melkschapen en het eenmalig voorkomen daarvan toonde aan dat in de beginpopulatie van ML-schapen genen van Melkschapen aanwezig waren. Ook dieren, in het bezit van deze eigenschap worden uitgesloten van verdere voortplanting.

Merkwaardig was het optreden van een voor ML-schapen karakteristieke huidziekte, die door Sjang werd betiteld als "ruij". Hij behandelde deze aandoening, waarbij de dieren zich tot bloedens toe schuurden en grote vlokken wol verloren, met tabakssap. Volgens Sjang kwam "ruij" bij Texelaren niet voor. In 1975 werd deze huidaandoening door een exoparasiticum bestreden en komt sindsdien niet meer voor binnen de fokkerij.

Een genetische merkwaardigheid is de bruine nekvlek, die vrijwel bij alle pasgeboren lammeren voorkomt en die na ruim een half jaar weer verdwijnt. Donkere kleurpatronen, bij voorkeur in de nek of rond de hals komen bij meerdere, vaak primitieve rassen voor zoals bij Drentse Heideschapen. Een grote nekvlek gaat meestal gepaard met een grotere staartpuntvlek in dezelfde kleur. In dergelijke gevallen vertonen ook de poten meer bruinkleuring. Een nekvlek in het eerste halfjaar wordt nu als een "handelsmerk" voor ML-schapen gebruikt. Een zogenaamde "bonte" aftekening, een asymmetrisch patroon van donkere vlekken, is niet toegestaan.

Van oude foto's uit Sjangs verhalen waren zwarte schapen bekend. Omdat de wol van ML-schapen erg in trek is bij handspinsters was de naturelkleur zwart gewenst. Ook is uit de genetica bekend dat de faktor zwart als een spontane mutatie met een lage frekwentie kan optreden. Daarom werd een experiment opgezet om de faktor zwart in te kruisen binnen de ML-populatie. Er werd uitgegaan van een gitzwarte ooi met een exterieur als van een ML-schaap, maar van een Schonebeker-Friese zwartbles herkomst. Gekruist met een ML-ram leverde dit dier een zwart ooilam, dat na dekking door een andere ML-ram zowel een zwart als een wit lam voortbracht. Beide dieren waren voor driekwart ML, hetgeen binnen de fokvoorschriften van nu een voorwaarde is voor een opname in het stamboek. Echter, in hetzelfde jaar dat dit zwarte lammetje werd geboren, deed zich ook een spontane zwarte mutant voor! Uiteraard heeft dit dier een voorkeur bij het verder fokken, maar het resultaat daarvan moet nog worden afgewacht.

Omdat het uitgangsmateriaal van de fokkerij beperkt van omvang was, werd ernstig gevreesd voor inteeltverschijnselen. Ofschoon er totnogtoe geen genetisch bepaalde exterieurafwijkingen (b.v. blindgeboren lammeren of het voorkomen van een "snoek" '-dan wel een "varkensbek") werden geconstateerd, wijst het verzamelde cijfermateriaal t.a.v. de gemiddelde grootte van de worp en de mate van verwantschap tussen de ouderdieren toch op mogelijke inteelt. Anderzijds kan met cijfermateriaal aangetoond worden dat een afnemende produktiviteit gecorreleerd kan worden aan een schrale voeding; vele ML-schapen verblijven het gehele jaar in onbemeste schraallanden. Ook daarom zijn "parkeergraslanden" (produktieve graslanden) noodzakelijk als afwisseling van de nooit bemeste schraallanden in natuureservaten.

Sinds 1978 worden ML-schapen door natuurterreinbeherende instanties (Staatsbosbeheer, Limburgs Landschap en Natuurmonumenten) ingezet in diverse natuurterreinen met het doel deze optimaal te beheren; uit multidisciplinair onderzoek is namelijk gebleken (vgl. publ. 6) dat een extensieve beweiding optimale garanties daarvoor biedt. De door ML-schapen beweidde natuurterreinen, 9

in totaal met een gezamenlijke oppervlakte van ongeveer 70 ha, bestaan grotendeels uit droge, schrale graslanden met, plaatselijk, wat bos en struweel.

De effecten van beweiding op de bovengenoemde drie vegetatietypen kunnen als volgt worden samengevat:

Vervilte, d.w.z. door een grassoort gedomineerde vegetaties krijgen plaatselijk een open structuur, waardoor één- of meerjarige kruiden kiemings- en ontwikkelingsmogelijkheden krijgen (vgl. publ. 7). Veel van deze soorten kruiden blijken "schaapresistent" te zijn, d.w.z. door haartjes, taaiheid, stekels, een scherpe smaak of ongenietbare geur van de vegetatieve delen worden deze soorten minder gegeten dan andere. Bovendien is gebleken dat juist deze groep van soorten karakteristiek is voor een aantal typen van schrale graslanden in Zuid-Limburg, zoals bijvoorbeeld de oogstrelende, orchideeënrijke kalkgraslanden. ML-schappen kunnen verruigde graslanden dus restaureren en verder onderhouden.

Struwelen ontstaan op een natuurlijke wijze vanuit vervilte en verruigde graslanden, die ze in een betrekkelijk snel tempo kunnen koloniseren (vgl. publ. 4). Dit, vanuit de natuurbescherming ongewenste proces, kan door beweiding gereguleerd worden: een horizontale uitbreiding van struweel wordt al voorkomen bij een beweidingsdruk van 2 schapen per ha per jaar en een nog hogere druk, met name in de winterperiode, voorkomt een verticale uitbreiding van het struweel als gevolg van bastvraat.

Bosbeweiding (vgl. publ. 4) veroorzaakt aanzienlijke veranderingen vooral in de structuur van het bos; het in minstens vier horizontale lagen verdeelde (mos-, kruid-, struik- en boomlaag) en ondoordringbare bos wordt open en begaanbaar. De kruidlaag, binnen het gebied van onderzoek meest bestaande uit "wintergroene" soorten (o.a. braam, brandnetel en klimop) maakt plaats voor een ijle, aan soorten kruiden rijkere grasmat. Jonge exemplaren en kiemplanten van houtige soorten zijn kansloos. Stammen met een diameter van 30 cm of meer worden ongemoeid gelaten, die met een kleinere diameter kunnen, soortafhankelijk, wel aangetast worden: soorten met een horizontaal vezelende schors (o.a. kers en berk) worden nauwelijks, die met een vertikaal vezelende schors (o.a. iep en wilg) of glad (o.a. es en esdoorn) sterk beschadigd. Alleen de meest schaapresistente, van doorns of stekels voorziene struiksoorten kunnen zich in een beweid bos handhaven. Behalve door een selectieve vraat kunnen ML-schappen ook op een andere wijze het milieu waarin zij voorkomen soortenrijker maken (dus verbeteren); via hun vacht transportereren zij zaden en vruchten. Dit is al voor meer dan 21 soorten vastgesteld, maar zij transportereren ook zaden via het spijsverteringskanaal, net als vogels, en via hun hoefjes, maar dit is nog niet onderzocht (vgl. publ. 3).

Uit het bovenstaande blijkt dat ML-schappen, weidend in een natuurgebied, niet alleen de kwaliteit daarvan kunnen verhogen door hun eetgedrag, maar dat zij tevens in staan zijn door andere activiteiten de kwaliteit van een aantal natuurgebieden te verhogen, die momenteel geïsoleerd voorkomen. De meeste natuurgebieden, ook in Zuid-Limburg, zijn immers slechts "eilandjes" in een oceaan van "groene leegte" en schapen kunnen in kuddeverband dit isolement doorbreken.

De toekomstige taak van enkele kleine kudden ML-schappen in het zuidlimburgse natuurbeheer kan dus omschreven worden als

1) een verdere restauratie en onderhoud van schrale graslanden, afgewisseld met parkeerweiden en driessen (braakliggende akkers).

2) het tot stand brengen van contacten tussen diverse, nu geïsoleerd van elkaar liggende, reservaten liefst via veldwegen, waarvan de bermten tevens in het beheer worden opgenomen.

- 3) het reguleren van struweel en
- 4) het plaatselijk oprollen van de mat van wintergroene soorten in de (voormalige) hakhout bossen, waardoor een herstel van de zo gewaardeerde hakhoutflora weer mogelijk lijkt.

Literatuur

Hillegers, H.P.M. en B. Reuten, 1978. Het Mergellandschaap. Natuurhist. Maandblad 67. p. 12-140 (1).

Hillegers, H.P.M., 1981. Het Mergellandschaap en zijn milieu, verleden, heden en toekomst. Zeldzaam Huisdier 6. p. 12-24 (2).

Hillegers, H.P.M., 1986. Exozoochore transport van diasporen door Mergellandschappen. Natuurhist. Maandblad 74. p. 54-56 (3).

Hillegers, H.P.M., 1986. Begrazing van bossen en struwelen in Zuid-Limburg door Mergellandschappen. Rapport Staatsbosbeheer afd. Landschapsbouw. Utrecht (4).

Philips, J.F.R., J.C.G.M. Jansen en Th. J.A.H. Claessens, 1965. De geschiedenis van de landbouw in Limburg. 1750-1914. Assen (5).

Kalkgraslanden: beheren voor de toekomst. Publicaties van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg, Reeks XXXIII afl. 1-2, 1983 (6).

De Bemelerberg, een bundel artikelen over de natuur- en cultuurhistorische betekenis van een droog schraalland-reservaat in Zuid-Limburg. Publicaties van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg. Reeks XXXIV. afl. 1-5, 1984 (7).